

Krigskunst og kanoner i 1400-tallet

Flot og grundig kulturhistorisk kildeudgivelse

Hans Blosen og Rikke Agnete Olsen (udg.): Krigskunst og kanoner. Johannes Bengedans' bøsse- og krigsbog / Kriegskunst und Kanonen. Das Büchsenmeister- und Kriegsbuch des Johannes Bengedans. Aarhus Universitetsforlag 2006. 2 bind, 436 s., 498 kr.

Af Jeppe Büchert Netterstrøm

At en historisk kildeudgivelse ikke behøver være kedelig og uæstetisk i sit udstyr, er dette pragtværk et godt eksempel på. For altimens der først og fremmest er tale om en videnskabelig kildeedition, er Hans Blosens og Rikke Agnete Olsens tobindsværk samtidig skønt at skue. Formatet er *coffee table*, bindenes dokumentgrå-gule forsider prydes af koloristiske gengivelser af illustrationerne til Johannes Bengedans' manuskript, holdt i orange, røde, blå og grønne nuancer, samt med let udtværede håndskrevne bogstaver og små dekorative fugtpletter. Flot. Bogen må – på grund af såvel ydre som indre skønhed – appellere til alle med interesse for ældre historie og/eller pyntelige bøger. Man får to store, gennemillustrerede bind for cirka 500 kr., og det er faktisk ret billigt.

Den kilde, som her kyndigt udgives af Blosen og Olsen under medvirken af Aage Andersen, Bendt Falkesgaard Pedersen og Frede Storborg, er Johannes Bengedans' manuskript fra ca. 1450 omhandlende "pulver" (krudt), "bøsser" (kanoner) og andre krigstaktiske og -tekniske emner. Manuskriptet bærer ikke selv nogen titel, men til formålet er det træffende og fortræffeligt døbt *Krigskunst og kanoner*. Kernen i udgivelsen udgøres af en faksimile af hele teksten på ikke mindre end 160 sider (bind 1). Værket, som siden 1700-tallet har beroet i den Arnamagnæanske Samling i København, bestod oprindeligt af to halvdele, som først sent er blevet bundet ind sammen. Den første halvdel udgøres af versificeret tekst med spredte illustrationer. Den anden halvdel udelukkende af illustrationer med små kommentarer. Hele herligheden udfærdiget af Johannes Bengedans selv, "med egen hånd", på senmiddelalderligt neder- og højtysk. Efter faksimilen følger en nutidsdansk/-tysk parallelversættelse af Bengedans' tekst. Bind 1 indeholder derudover et kapitel ved udgiverne om Johannes Bengedans. Lad os tage et kort uddrag af den danske oversættelse for at eksemplificere Bengedans' genstandsfelt og få et indtryk af genren:

"37. Kapitel. Hvordan man skal lave stærkt krudt. / Nu vil jeg give dig en beskrivelse, / så du for altid kan være fri for bekymringer, / og belære dig om en slags krudt. / Jeg vil ikke ophøre dermed. / Og krudtet er således beskaffent, / at ingen kan dadle det, / og det kan være godt krudt for enhver, / som det når frem til, eller som det bliver givet til. / Du skal forstå og indse, / hvad du kan udrette med krudtet. / Mærk dig nøje denne sammensætning, / som jeg beskriver ganske klart for

dig. / Tag fem pund rent salpeter, / fint stødt i en morter, / dertil et halvt pund svovl, / fint stødt for sig, / nemlig i en morter. / Du skal lade hver af disse løbe gennem en sigte, / kullet for sig – forstår du nok – / og du skal så blande det grundigt sammen, / som man rettelig gør med krudt. / Og lad det så sammen / straks løbe gennem sigten. / Så er denne slags krudt / straks lavet fuldt færdigt".

Andre kapitler bærer titler såsom: "Om salpeter"; "Om svovl"; "Hvordan man skal sublimere mercurium"; "Når du belejres af en hær"; "Om sprængpile"; "En brandladning, som man kan sende mod et skib". Fra illustrationsdelen kan nævnes: "Hvordan man skal anbringe en stige på en mur"; "En kørende maskine, som man kan bryde en mur sønder med"; "Hvordan man skal lave en opklappelig kørende stormskærm".

"Hvordan man skal lave og fremstille en blok til en kanon" (Benedans, p. 54v).

Bind 2 indledes af en transskription af hele manuskriptet. Derefter får vi på samme grundige manér en gengivelse af tre breve fra Bengedans' hånd fra omkring 1451: Faksimile, transskription, dansk oversættelse, tysk oversættelse. Derpå følger fem kapitler ved udgiverne: Beskrivelse af håndskriftet og dets historie; om sproget i

Bengedans' manuskript; om kemien hos Bengedans; om mål og vægt hos Bengedans; og endelig om våben og krigsteknik hos Bengedans. Det hele yderst velskrevet og naturligvis på højeste historie-, sprog- og naturvidenskabelige niveau. Og vel at mærke både på dansk og tysk, for hele udgivelsen er tosproget. Hvilket forekommer ganske fornuftigt, idet Bengedans' manuskript må siges at have mindst lige så stor forskningsmæssig interesse i Tyskland som i Danmark.

Ikke alle Bengedans' illustrationer er lige æstetiske. "Hvordan man skal gå under vandet" (Bingedans, p. 77r).

Tysker i dansk tjeneste

Johannes Bengedans var nemlig tysker, omend han for en tid stod i dansk tjeneste. På første side af manuskriptet oplyser han selv, at han kommer fra "Grevensten in Hessen lant", hvilket af udgiverne identificeres som Grebenstein i Hessen. Ganske vist synes det ikke sikkert, at udgiverne har ret i, at denne stedsangivelse markerer Bengedans' fødested (kan der mon være tale om aktuel bopæl på tidspunktet for affattelsen?), men undersøgelsen af manuskriptets særegne blanding af neder- og højtysk sandsynliggør, at Bengedans havde tilegnet sig sit modersmål netop i Hessen. Hvorom alting er, stod Bengedans i 1440'erne i tjeneste hos kongen af Danmark, Christoffer af Bayern (1440-1448). Det ved vi fra et af de ovenomtalte breve, som Bengedans omkring 1451 skrev til sin nye arbejdsgiver, højimesteren for Den Tyske Orden, Konrad von Erlichshausen. Her skriver Bengedans, at han i sin tid havde tjent Christoffer af Bayern både i København og Sverige (som hørte under Christoffers unionskongedømme). På et

ikke nærmere kendt tidspunkt var han imidlertid blevet hidkaldt af højimesteren for at tjene Den Tyske Orden, hvilket bekræftes af, at Bengedans nævnes på Ordenens side ved forhandlinger med den eksilerede Erik af Pommern i 1447. I et referat af disse forhandlinger siges det, at Bengedans tidligere har tjent Erik af Pommern. Det sidstnævnte synes udgiverne dog at afvise, måske fordi det ikke stemmer med deres formodning om, at Bengedans er kommet til Danmark i Christoffers følge, da denne forlod sit bayerske hertugdømme for at indtage den danske trone.

Til gengæld mener udgiverne, at Bengedans har spillet "en rolle i Danmarks historie". Det kan man selvfølgelig godt sige. Spørgsmålet er bare, *hvor* stor en rolle han egentlig har spillet. Udgivernes forslag om, at Bengedans har deltaget i slaget ved Sct. Jørgensbjerg i Hanherred 1441 er med udgivernes egne ord det rene gætværk. Når udgiverne forsøger at ophøje Bengedans fra bøsseskytte (det kalder han sig selv) til "krigsmester", kan der være tale om en vis stramning. Det eneste vi ret beset ved, er, at han var kong Christoffers bøsseskytte, det vil sige kanonér. Sikkert ikke blot en jævn en af slagten, men alligevel. Måske var det først, da han trådte i tjeneste hos Konrad von Erlichshausen, at han for alvor kom til ære og værdighed, og efter Konrads død 1449 gik det tilsyneladende gevaldigt tilbage for Bengedans. De tre breve fra Bengedans (o. 1451) er netop bønkrifter til Konrads efterfølger om at give ham et embede som under den tidligere højimester. I den forbindelse gør den tilsyneladende arbejdsløse Bengedans et desperat forsøg på at imponere den nye højimester med sine alkymistiske evner (han hævder med tiden at kunne gøre kobber til sølv!).

Litterær inspiration

Samtidig kan man tvivle på, at det er i Danmark, Bengedans har hentet eller udviklet sin viden om *Krigskunst og kanoner*. Det er netop i et af brevene til den nye højimester, at Bengedans nævner en bog, han selv har forfattet: Han har efter eget udsagn vist bogen til den nye højimester som en prøve på sin kunnen. Denne bog må naturligvis (som påpeget af udgiverne) være identisk med det overleverede manuskript eller på en eller anden måde stå i nær forbindelse med det. Her bliver det overordentligt interessant, at manuskriptet faktisk bærer præg af hastværk og sjusk (som udgiverne naturligvis gør opmærksom på, men synes at nedtone en kende), samt at værket sågar er ufuldendt. Dette kunne jo tyde på, at manuskriptet først er skrevet kort inden brevene fra omkring 1451, tilsyneladende har det ikke engang ligget færdigt på dette tidspunkt. I så fald er det ikke forfattet, mens Bengedans var i Danmark.

Udgiverne er selv inde på, at mange af Bengedans' illustrationer er efterligninger af tyskeren Konrad Kye-sers *Bellifortis* fra ca. 1405. Det forekommer oplagt, at Bengedans også i andre henseender er inspireret af samtidens tyske krigstekniske litteratur og altså muligvis ikke så meget af egne tildragelser og eksperimenter i sin tid som tjener for kongen af Danmark. Udgiverne

efterlyser mere forskning i Bengedans' mulige litterære inspirationskilder. Indtil sådan forskning foreligger, består muligheden for, at Bengedans' manuskript i høj grad er et litterært produkt, som ikke siger ret meget om Bengedans' egne originale evner som "krigsmeister", men mere om hans evner som litterær kopist. Dette er vigtigt at have i baghovedet, når man bruger *Krigskunst og kanoner* som kilde til dansk historie. For eksempel skal man være yderst påpasselig med at antage, at alle Bengedans' krigsmaskiner og sprængladninger var i faktisk brug i Danmark omkring 1450, selvom Danmark antageligvis var nogenlunde på niveau med den internationale udvikling. Manuskriptet er – i lighed med en række andre overleverede krigstekniske skrifter – en rig kilde til viden om det militærteknologiske stade i Tyskland i midten af 1400-tallet, men det er ikke sikkert, at det siger så meget om danske forhold. Her kan det slutteligt tilføjes, at Bengedans' manuskript sandsynligvis – som foreslået af udgiverne – er kommet til Danmark fordi Arni Magnusson tilfældigt har købt det i Tyskland i 1690'erne, ikke fordi det i senmiddelalderen er kommet hertil.

Krigskunst og kanoner er et smukt bogværk og en overordentlig grundig og videnskabelig kildeudgivelse, og i begge henseender kan værket varmt anbefales. Det er interessant at se en senmiddelalderlig tysk krigsmanual udgivet på dansk, også selvom forbindelsen mellem Bengedans' manuskript og dansk senmiddelalderlig militærhistorie kan vise sig at være ret spinkel.

Jeppe Büchert Netterstrøm er ph.d.-studerende i Historie ved Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet.